

---

## КОЗАЧЧИНА І СУЧАСНА ВІЙНА: ЕВОЛЮЦІЯ ОБРАЗУ БОРОТЬБИ В УКРАЇНСЬКІЙ ЛІТЕРАТУРІ

---

Грона Н. В., Лозова Н. Г.  
DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-590-7-5>

### ВСТУП

Українська історія багата на події боротьби за національну незалежність і самобутність. Від часів Київської Русі, козацьких воєн, боротьби за незалежність у XX столітті до сучасних подій, пов'язаних із російською агресією, образ боротьби був і залишається ключовим елементом формування української народності. Дослідження цього образу в літературі допомагає глибше зрозуміти історичний контекст та національну ідентичність українців.

Козаччина відіграла ключову роль в історичному становленні української нації. Вона символізує боротьбу за свободу, незалежність і самовизначення. Козаки позиціонували себе вільними людьми, спосіб життя яких визначало воєнне ремесло. Саме такі вільнодумні люди потрібні були Україні в період її національного становлення.

У XVII столітті запорозьке козацтво вже утворило провідну верству українського народу і стало основою української держави, що постала 1648 року з початком Визвольної війни під супроводом Богдана Хмельницького.

Козаччина стала предметом дослідження не лише істориків, а й літературознавців. Значення козаків у формуванні національної української літератури настільки помітне, що сучасні дослідники маркують українське бароко як “козацьке”.

Виявом історизму в творчості багатьох митців XIX ст. стало звернення до теми козаччини як рушійної сили становлення української нації. Так, наприклад, провідними мотивами поезій Л. Боровиковського стали героїчне минуле, туга за Батьківщиною й зображення козацької України. Тема козацтва у творах А. Метлинського пройнята смутком за минулими часами. Улюбленими символами минулого виступають у поета козаки, гайдамаки, шаблі, степ, могили, вітер, списи тощо. Тема козаччини знайшла своє відбиття і в поетичному доробку Т. Шевченка.

Козацька доба асоціювалася в поета із Запорозькою Січчю як центром визвольного руху та осередком боротьби за духовну і територіальну незалежність українців.

Образ боротьби за національну свободу майстерно виписав у своїй трилогії «Мазепа» й Богдан Лепкий. Цей твір є знаковим, оскільки змальовує боротьбу козаків за збереження власного менталітету уже не з турками та поляками, а з «братнім» російським народом. Описані в повісті «Мотря» епізоди пограбувань українських селян та зґвалтувань українських дівчат московитськими посіпаками дозволяють провести паралелі між тодішньою і сучасною боротьбою України за право бути вільною державою.

Аналіз цього періоду та порівняння його із сучасною війною допоможе зрозуміти, як історичні події впливають на формування національної свідомості українців.

Сучасна війна в Україні, зокрема конфлікт з росією, є подією, яка формує сучасну українську ідентичність. Дослідження літературних образів боротьби в контексті як історичних, так і сучасних подій дає можливість глибше зрозуміти, як змінюються ідеали та цінності нації.

Література є віддзеркаленням суспільних процесів і настроїв. Вивчення еволюції образу боротьби від часів Козаччини до сучасності допомагає простежити, як змінювалися літературні традиції, жанрові особливості та авторські підходи до теми боротьби. Це також дає можливість виявити спільні риси та відмінності у відображенні боротьби в різні історичні періоди.

Метою цієї праці є дослідження та аналіз змін у зображенні образу боротьби в українській літературі від часів Козаччини до сучасної війни, виявлення спільних рис та відмінностей у літературних творах різних історичних періодів, а також визначення впливу історичних подій на формування національної самосвідомості та культурної ідентичності українського народу.

Образи боротьби в літературі впливають на формування національної ідентичності. Вони стають символами, які об'єднують людей, формують їхнє світосприйняття і ціннісні орієнтири. Дослідження цих образів у контексті історичних і сучасних подій дає можливість краще зрозуміти процеси формування національної самосвідомості.

Вивчення образів боротьби сприяє патріотичному вихованню молоді. Знання історичних прикладів героїзму та сучасних подвигів допомагає виховувати патріотичні почуття, усвідомлення важливості захисту своєї країни і розуміння цінності свободи та незалежності.

Тема еволюції образу боротьби в українській літературі від Козаччини до сучасної війни є недостатньо дослідженою. Її вивчення

відкриває нові перспективи для літературознавців, істориків і культурологів, сприяє розвитку міждисциплінарних досліджень і збагачує науковий дискурс новими знаннями, що й визначило актуальність цієї наукової розвідки.

## 1. Образ боротьби в парадигмі літературознавчих досліджень

Багато письменників, серед яких П. Куліш, Б. Лепкий, О. Довженко, Ю. Збанацький, О. Гончар, В. Близнець, Є. Гуцало, М. Стельмах, Гр. Тютюнник, П. Загребельний, а також поетів – Л. Боровиковський, А. Метлинський, Я. Щоголів, Л. Костенко, А. Малишко, П. Тичина, М. Рильський та ін. у своїй творчості розвивали тему боротьби, особливо військового спротиву.

Війна (корелює з поняттями спротиву, боротьби), перш за все, стає перед автором літературного твору у своєму прямому вияві – це «складне суспільне явище, пов'язане з вирішенням конфліктів між державами, народами, національними і соціальними групами через використання збройних засобів, яке проявляється у формі військових дій між їх збройними формуваннями», «особлива форма вияву соціальних відносин, у якій домінує збройна боротьба як продовження політики, що підпорядковує своїм цілям усі сфери суспільного життя»<sup>1</sup>.

Так уже історично склалося, що Україна постійно змушена була виборювати право на незалежність. Вона потерпала від посягань на її територію, мову, культуру та релігію. Український народ постійно мусив боронитися від татарських та турецьких набігів, від польського прагнення знищити православну релігію та національну культурну традицію, від московитського посягання на українську мову та книгодрукування. Таким чином, виходить, що українці весь час за щось борються, нація перебуває у стані константної хронічної боротьби за своє право на існування.

У історичному аспекті образ запеклої боротьби за територію та самоідентичність найповніше втілює козацтво як незламна й волелюбна верства населення України. У цьому контексті М. Закович зауважив, що на початку XVII ст. козацтво вже виступало як добре зорганізована національно-політична сила, з якою мусив рахуватися світ. Незникаюча воєнна загроза, що протягом майже двох століть тримала українських чоловіків у напрузі, виробила постійну готовність до опору. Саме в козакові, за словами Є. Маланюка, народився неповторний для всього слов'янського світу тип людини, що був подібний до європейського лицаря. Крім того, козак – це ще й герой, завжди готовий до

---

<sup>1</sup> Словник української мови : в 11 т. / голова редкол. акад. АН УРСР І. К. Білодід. К. : Наук. думка, 1970–1980. Т. 1. А–В. 800 с.

самопожертви, до подвигу, над усе відданий козацькому братству, сила якого для нього вища, сильніша за кохання.

Козацтво протягом півтора століття відігравало не тільки визначну політичну роль доблесного захисника волі і прав українського народу, а й сили, що яскраво виявила себе у культурній розбудові держави. Саме з козацького середовища вийшла нова провідна верства, нова національна аристократія, нова інтелігенція, яка взяла на себе і утвердження власної державності, і розвиток освіти, спорудження та реконструкцію храмів, будівництво громадських споруд, опікування мистецтвом тощо. За словами М. Гоголя, Україна, де всі кордони пролягають полем, де немає жодного природного захисту (ні річками, ні морем, ні горами), була завжди землею нашестя і спустошень – землею страху, і тому, говорив він, маючи на увазі козацтво, в ній міг сформуватися тільки народ войовничий, відчайдушний, сильний своїм єднанням. З радістю кидав козак тишу і безпечність домашнього життя, аби вдатися до поезії битв і небезпек<sup>2</sup>.

З огляду на історію і культуру XVII–XVIII століть є всі підстави гадати, що саме з козацькою ідеологією свободи, духовної незалежності й сили волі пов'язаний процес перегляду духовних цінностей і життєвих орієнтирів українців, що не могло не відбитися в національній літературі в період активного формування українського народного менталітету.

Феномен козацтва завжди захоплював і надихав український народ. Козаки, козацькі походи, славетне минуле козацтва зображені в творах Пантелеймона Куліша, Левка Боровиковського, Амвросія Метлинського, Тараса Шевченка, Якова Щоголева та інших.

Тема козацтва розвинулась ще в період бароко, тому доцільним буде згадати козацькі літописи та «Історію Русів».

У козацьких літописах зображено перебіг визвольної війни під супроводом Богдана Хмельницького. Так, наприклад, у літописі Самовидця головними причинами початку війни було зазначено польське гоніння на православ'я і утиски українських козаків – панщину, доглядання панських коней, заборону на тримання будь-яких напоїв, бо монополія на них належала шинкарям тощо. Автор так описує стан козацтва в XVII столітті: «до великого убозтва козацтво прийшло».

«Історія Русів» стилістично й змістовно подібна до козацьких літописів, тут ідеться передовсім про те, що рушієм прогресивного

---

<sup>2</sup> Культурологія: українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / [М. М. Закович, І. А. Зязюн, О. М. Семашко та ін.] ; за ред. М. М. Заковича. 4-ге вид., випр. і допов. Київ : Знання, 2009. 589 с.

поступу й становлення української нації є козацтво, яке в боротьбі торувало шлях до незалежності народу. Козаки є головними хранителями й захисниками політичних, релігійних та культурних прав і свобод українців. Перемоги Визвольної війни 1648–1654 рр. справедливо вважаються найбільшим здобутком і досягненням козацтва.

О. Борзенко зауважує, що період козацької історії найбільш повно виявив волелюбний дух народу, коли умовності відходили на другий план і людина могла розкрити свої найкращі риси, наближаючись тим самим до ідеалу життя. Через це тема козацької боротьби стає в українському романтизмі однією з провідних, а національна історія розглядається як важливе джерело натхнення<sup>3</sup>.

Козакофільські мотиви притаманні творчості усіх ранніх романтиків. Ми трактуємо козакофільство як звернення до козацької тематики, оспівування славетного козацького минулого, боротьби за національні ідеали та територіальну цілісність Батьківщини.

Так, Левко Боровиковський у своїх поезіях оспівував героїчне минуле України, боротьбу за волю народу, тугу за Батьківщиною тощо. Митець змальовував ідеальний образ козацької України. Амвросій Метлинський також спирався на властиві романтизму ідеї народності та історизму. В. Кравченко говорить, що поезія Метлинського є поминальним плачем за свободою України, голосом громадянської туги, пророкуванням загибелі національного життя, мови без козацької відваги та незламності<sup>4</sup>. Микола Костомаров, за словами Ю. Регуш, захоплювався вивченням історії України та був відомий як автор історичних балад та драматичних поем у яких йшлося про козацькі походи й перемоги над ворогами. В осмисленні історичних та побутових тем у своїх творах, письменник широко використовує історичний матеріал та здобутки народної творчості<sup>5</sup>.

Козакофільські традиції не залишив осторонь і Тарас Шевченко. Так, у його творах козацька доба значною мірою асоціювалася із Запорозькою Січчю як осередком лицарської вольниці й центром визвольної боротьби. Запорожці стали для поета уособленням героїзму, самопожертви та символом боротьби за піднесення народного духу. Про Січ і козаків Т. Шевченко писав у творах «До Основ'яненка»,

---

<sup>3</sup> Борзенко О. Поезія українського романтизму / О. І. Борзенко // Поезія українського романтизму / [уклад. та передмова Борзенко О. І.]. К. : ТОВ "Елібре", 2008. С. 3–10.

<sup>4</sup> Історія української літератури першої половини ХІХ століття : навчальний посібник / [В. О. Кравченко, О. Р. Єременко]. Суми : Видавництво Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка, 2009. 224 с.

<sup>5</sup> Регуш Ю. С. Романтичні тенденції в поезії Якова Щоголева : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Регуш Юлія Сергіївна ; М-во освіти і науки України, Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Х., 2013. 19 с.

«Іржавець», «Назар Стодоля», «Чернець», «Ой крикнули сірії гуси», «Хустина», «Гайдамаки», «Тарасова ніч», «Іван Підкова», «До Основ'яненка»<sup>6</sup>.

У національній українській літературі початку ХІХ століття образ козака справді асоціюють із боротьбою за національні ідеали. Він постає героїчним та ідеалізованим захисником українського народу. Так, наприклад, А. Каспрук наголошує на тому, що саме звернення до минулого і оспівування його в героїчному плані було одним із основних принципів творчості українських письменників 30–40-х рр. ХІХ ст.<sup>7</sup>.

На думка П. Волинського, героїчний образ козака, вірного сина народу, уславленого переможця чи святого мученика став улюбленим образом українського романтизму піднісся до рівня естетичного ідеалу. Дослідник наголошує, що в цьому образі чи не найвиразніше виявились основні ідейні та естетичні цінності українського романтизму<sup>8</sup>.

Микола Костомаров у своїх історичних баладах на перше місце виводиться героїчний образ козака – захисника Вітчизни від чужоземних загарбників<sup>9</sup>.

Підсумовуючи зазначене вище, зауважимо, що козацька воля, боротьба за незалежність, національні традиції та релігію стали найпопулярнішими темами в контексті процесів українського державотворення, який збігається у часі з періодом українського романтизму. Саме тому українські романтики в своїх творах виводять на перший план змальовання героїчного минулого України, козацької слави та звитяги, боротьби козаків супроти запеклих ворогів Вітчизни. Козак у творчості поетів-романтиків найчастіше постає у фольклорно-романтичному ключі як образ ідеального незламного борця за правду й волю. Серед провідних мотивів творчості можна виокремити розлуку козака з родиною заради участі у військових походах, героїчну боротьбу за незалежність свого народу, героїчну смерть народного героя, смуток за втраченою славою козаччини.

---

<sup>6</sup> Українські поети-романтики. Поетичні твори / [упор. і прим. М. Л. Гончарука ; редактор тому М. Т. Яценко ; ред. колегія І. О. Дзеверін (голова), О. Т. Гончар, Ю. Е. Григор'єв (секретар), В. Г. Дончик, М. Г. Жулинський (заст. голови) та ін.]. К. : Наукова думка, 1987. 592 с.

<sup>7</sup> Каспрук А. Яків Щоголев. Нарис життя і творчості / А. А. Каспрук. К. : Видавництво Ан УРСР, 1958. 119 с.

<sup>8</sup> Велет українського слова (до 200-ліття Пантелеймона Куліша) : збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 18 жовтня 2019 р., м. Київ / за заг. ред. Дічек Н. П. Київ : Педагогічна думка, 2019. 134 с.

<sup>9</sup> Регуш Ю. С. Рецепція козацтва у творчості харківських романтиків [Електронний ресурс]. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Філологічні науки*. 2016. Вип. 11. С. 128–133.

На початку ХХ ст. Богдан Лепкий написав історичну повість «Мотря». Саме цей твір правдиво відобразив стосунки гетьманської України з російською імперією. І ось через століття внаслідок російської збройної агресії, спрямованої на Україну, тема боротьби за власну державність почала розкриватися по-новому. Це було абсолютно передбачувано ще від перших днів збройного протистояння, оскільки висвітлення тематики війни в національній літературі – це і виховання любові до рідної землі, до рідного народу, і формування людини-патріота, громадянина, воїна-захисника. Письменники створюють правдиві, реалістичні, неприкрашені картини війни. Інтерес до почуттів і переживань персонажа, поглиблення проблематики, гуманістичний пафос характерні для сучасної воєнної прози. Замість панорамного зображення воєнних подій, тексти пропонують філософсько-психологічне осмислення подвигу, моделюють непересічний характер воїна-месника, воїна-визволителя. Автори пишуть не стільки про війну, скільки про людину в ній, не історію війни, а історію людських почуттів. Приблизно 150 книжок, за підрахунками дослідників, вийшли друком протягом 2022 року. Проаналізуємо окремі видання.

«Безодня» учасника бойових дій на Сході України В. Сорда містить реалістичні історії, які об'єднані однією ідеєю: витримати всі жахи війни, вистояти і вижити<sup>10</sup>. Ще одна серія простих і відвертих оповідань від учасника бойових дій К. Чабали «Вовче» з воєнними історіями про людей у війні і поглядами на війну. У виданні мова йде про бачення війни та переживання героя, який боронить Україну, як це робив автор книжки, потрапивши на передову<sup>11</sup>.

С. Жадан у романі «Інтернат» відкриває просту істину: війна торкається всіх, навіть якщо ти намагаєшся втекти від неї, заховавшись усередині себе. Окупована частина України, різні життя по обидві сторони блокпосту, і необхідність визначитися, розкрити врешті очі на те, хто свій, а хто чужий. Усе це переживає головний герой Паша, який відправляється забрати з інтернату свого племінника Сашка. Поруч з війною письменник порушує низку супутніх проблем – вибору, власної ідентичності, суспільної байдужості і, навпаки, радикалізму в поглядах, почутті патріотизму та відданості рідній землі<sup>12</sup>.

«Доця» Тамари Горіха Зерня описує перші місяці окупації Донецька. Класичний динамічний пригодницький роман про українсько-російську війну з життя молодої жінки з Донецька, яка з початком подій вирішує не ховатись і не вичікувати, а активно стати на захист

---

<sup>10</sup> Сорд В. Безодня. Вінниця : Дім Химер, 2019. 192 с.

<sup>11</sup> Чабала К. Вовче. Діпа, 2017. 176 с.

<sup>12</sup> Жадан С. Інтернат Чернівці : Меридіан Черновіц, 2017. 336 с.

своїєї країни. «Вступ» у війну Тамара Горіха Зерня описує дуже докладно. Перші зміни в місті спочатку майже непомітні, але поступово стають невідворотними. Люди, будинки і цілі райони зникають, змінюються звички поведінки, з'являється мародерство, посилюється жорстокість. Російські окупанти підкорюють місто. Багато місцевих жителів приймають і підтримують їх – хтось зі щирої віри, а хтось для того, щоб вижити<sup>13</sup>.

Воєнна тематика також присутня в сучасній драматургії. Наприклад, свою п'єсу про життя «сірої зони» написав С. Жадан («Хлібне перемир'я»). Також за мотивами свого роману «Сірі бджоли» А. Курков створив п'єсу про життя двох пенсіонерів у «сірій зоні». Автор майстерно висвітлює трагедії, пережиті на українських землях, зберігаючи при цьому широкий гуманістичний пафос. Це історія двох людей, котрі живуть в одному селі на сході України в часи нинішньої війни. Відповідно, їхнє життя аж ніяк не можна назвати безхмарним. Це історія про мирне співіснування, дружбу, відданість своїм ідеалам. А ще – про сумлінне ставлення до бджіл, які відіграють важливу роль у житті головного героя Сергія Сергійовича<sup>14</sup>.

У своїй книзі «За лаштунками імперії» В. Агєєва цитує лідера неокласиків Миколу Зерова, який висловив ідею про те, що на Україні не прорубали вікон до Європи, але європейська культура проникла через тисячі непомітних шпар та щілин у соціальний організм. Українці завжди тягнулися до Європи більше, ніж до росії, і це відображалось в антиколоніальному дискурсі, що переважав українську літературу вже у XIX столітті<sup>15</sup>.

Книга «Деокупація. Історії опору 2022» Б. Логвиненка містить репортажі, записані з тими, хто пережив окупацію й не здався. Це історії військових, співробітників поліції, волонтерів, партизанів, а також звичайних людей з багатьох міст і сіл України. Їхні розповіді пронизані болем, смутком, гумором, надією і вірою в перемогу. Ця книга розкриває реальність опору та стійкості українців під час окупації<sup>16</sup>.

Не залишила поза увагою тематику й літературна критика. Сучасні українські літературно-критичні статті про боротьбу й спротив дуже актуальні, оскільки вони спрямовані на розуміння та аналіз військових

---

<sup>13</sup> Горіха Зерня Тамара. Доця. Київ : Білка, 2019. 285 с.

<sup>14</sup> Курков А. Сірі бджоли. Харків : Фоліо, 2018. 250 с.

<sup>15</sup> Агєєва В. За лаштунками імперії: есеї про українсько-російські культурні відносини. Київ : Віхола. 2021. 360 с.

<sup>16</sup> Логвиненко Б. Деокупація. Історії опору українців. 2022. Ukraïner, 2023. 280 с.



подій, а також їхнього впливу на культуру та літературу в ментальному аспекті.

Війна, незважаючи на свій руйнівний характер, призводить до змін у різних сферах життя, включаючи літературу. Ці зміни відображають наслідки війни як для окремих осіб, так і для суспільства в цілому. Українська художня свідомість стає більш спрямованою на воєнну тематику: розширює ідейно-тематичний спектр творів та формує комплекс нових проблем. Війна є втіленням боротьби між добром і злом, тому ці дві концепції залишаються ключовими в кожному літературному творі.

На сьогодні написано багато літературно-критичних статей, які інтегрують воєнну тематику. Актуальною є праця С. Філоненко «Маріупольський процес» Галини Вдовиченко в контексті сучасної літератури про АТО» (2015 р.), де здійснено глибокий аналіз подій 2014 р., відтворених у романі, розкрито протиставлення двох українських світів – України Західної та України Східної, а також є розповідь про всепоглинаюче переможне кохання, яке здатне змінити світ та світогляд. У творі досліджено, як сучасні українські письменники використовують війну як тему та мотив у своїх творах. Авторка проводить аналіз різноманітних підходів до зображення війни, від реалістичного до символічного<sup>17</sup>.

Варто відзначити роботу О. Кирильчука «Мілітарний маркер як спосіб конструювання образу іншого в сучасній українській прозі» (2017 р.), автор якої компаративно досліджує твори Г. Вдовиченко («Маріупольський процес») і В. Шкляра («Чорне сонце»), аналізуючи образи героїв, даючи їм характеристику відповідно до вчинків<sup>18</sup>.

Я. Кулінська в статті «Тема війни на сході України в сучасній малій прозі (на матеріалі книжок «Рокада» Г. Цимбалюка, «Вовче» К. Чабали, «Літо-АТО» Олафа Клеменсена та ін.) висвітлює тематику та проблематику, стильові особливості, систему образів і настроєву парадигму малої прози сучасної воєнної літератури. Дослідниця переконливо аргументує, що автори згаданих текстів намагаються розкрити та описати сучасного українця під час ключових історичних подій, життя персонажів в екстремальних умовах, зокрема, зміна суспільного ладу

---

<sup>17</sup> Філоненко С. «Маріупольський процес» Галини Вдовиченко в контексті сучасної літератури про АТО. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2015. Вип. VIII. С. 140–148.

<sup>18</sup> Кирильчук О. Мілітарний маркер як спосіб конструювання образу іншого в сучасній українській прозі. *Національні ментальні і колективна пам'ять титульних націй: дилема (не)забуття* : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (Рівне, 30-31 березня 2017 р.). URL: <http://mnemonika.org.ua/category/>

або війна. У діях героїв автори відтворюють їхні характери, психологічний стан та життєву мотивацію. Особливу увагу приділено історико-соціальному контексту як фактору, що впливає на поведінку героїв-сучасників та формує їхній характер.

Інша стаття «Щоденниковий жанр в контексті сучасної української воєнної прози (на матеріалі творів М. Матіос «Приватний щоденник. Майдан. Війна...», А. Куркова «Щоденник Майдану та Війни», О. Мамалуя «Військовий щоденник» та ін.) Я. Кулінської розглядає жанр щоденника в сучасному контексті. Жанр сучасного щоденника – інтегровальний, він поєднує опис актуальних історичних подій із власними міркуваннями, переживаннями героя, його дописами в соцмережах тощо. Водночас, ці авторські щоденники є документологією часу. Таку прозу можна сприймати як текст пам'яті, як засіб психологічної самотерапії, і як жанр сповідальності. Авторка розглядає, які політичні ідеї та переконання пронизують воєнну прозу та як це відбивається на їхніх героях.

Стаття О. Мимрук «Воєнна література – тепер це і є укрсучліт» розглядає тенденції розвитку української воєнної літератури в сучасному контексті. Автор аналізує, як воєнна тематика стає все більш актуальною для українських письменників, як вона впливає на культурну карту України. Стаття досліджує, які нові теми, мотиви та підходи з'явилися в українській воєнній літературі під впливом сучасних конфліктів на полі бою<sup>19</sup>.

Робота «Поза межами бою. Дискурс війни в сучасній літературі» (авторство О. Пухонської), є важливим дослідженням сучасних літературних реакцій на воєнні конфлікти. Автор звертається до аналізу текстів, які створені у контексті сучасних воєнних подій, і розглядає їхній вплив на культурний дискурс. У книзі досліджено теми, мотиви та образи, які превалюють у сучасній воєнній літературі, а також, які зміни відбулися в способах їхнього подання порівняно з класичними воєнними текстами. Автор розглядає вплив воєнних подій на сучасну літературну культуру та суспільство, а також роль літератури у формуванні світоглядних поглядів на воєнні конфлікти<sup>20</sup>.

Літературно-критична інтерпретація воєнної тематики у творах сучасних українських письменників є надзвичайно актуальною та значущою в контексті нинішніх викликів та подій. Ця тема стала

---

<sup>19</sup> Мимрук О. Воєнна література – тепер це і є укрсучліт. URL: <https://chytomo.com/voienna-literatura-teper-tse-i-ie-ukrsuchlit/> (дата звернення 21.02.2024).

<sup>20</sup> Пухонська О. Поза межами бою. Дискурс війни в сучасній літературі. Брустури : Дискурс, 2022. 288 с.

важливим аспектом української літератури, оскільки відображає сучасні реалії та виклики, з якими стикається суспільство.

Праці сучасних українських письменників, присвячені боротьбі, спротиву відзначаються глибоким емоційним навантаженням, яке допомагає передати читачеві тривогу, страх, горе, а також надію, мужність та гідність тих, хто опинився у вогні бойових дій. Вони створюють образи та історії персонажів, які живуть і борються у важких умовах війни, що дає можливість читачеві краще розуміти військовий конфлікт, його вплив на соціум. Важливим аспектом літературної інтерпретації такої тематики є її роль у формуванні національної пам'яті та свідомості. Твори сучасних українських письменників допомагають зберегти історичну правду про боротьбу, ушанувати пам'ять загиблих, виявити повагу до воїнів та цивільних жертв війни.

## 2. Осмислення козаччини як героїчної доби історії України в поетичній творчості П. Куліша та Я. Щоголева

Козаччина – провідна суспільна сила в боротьбі за національне визволення України. Діяльність козаків торкалася всіх сфер життя українського народу: вони боронили українські землі, освоювали південні степи, підтримували українську культуру і православну церкву, брали участь в антифеодальних виступах, зробили головний внесок у визволення України з-під влади Речі Посполитої. Козаки були неперевершеними майстрами військової справи, які обороняли кордони, воювали, захищаючи не лише власні інтереси, а й інтереси інших країн<sup>21</sup>.

Історія українського козацтва – це одна з найвеличніших сторінок життя українського народу. Тому зовсім не дивно, що цей знаковий період нашої історії став предметом поетичного оспівування в українських романтиків.

Як поет П. Куліш розпочинав свою творчість у 40-ві роки. За словами В. Погребенника, письменник піднімав націю з занепаду, прагнувши повернути духовну велич колись славної батьківщини, ввести українців до спілки вільних і рівних слов'янських народів. Тому не сприймав утрати українцями національної ідентичності, був проти їх розчинення у російстві<sup>22</sup>.

Поетична спадщина П. Куліша становить 5 збірок громадянської та інтимної лірики, поем, перекладів світової класики. Першу

---

<sup>21</sup> Андрущенко В. Л. Запорозька Січ як український феномен [Текст] / В. Л. Андрущенко, В. М. Федосов ; ред. В. М. Федосов. К. : Заповіт, 1995. 174 с.

<sup>22</sup> Погребенник В. Ф. Збірка «Досвітки» П. Куліша: феномен багатогранності. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер. : Філологічні науки.* 2013.0 Вип. 4.11. С. 198–204

і найдосконалішу поетичну збірку «Досвітки» складають поезії та поеми про славетне минуле України, про визвольну боротьбу народу проти польських поневолювачів. У поезіях цієї збірки виразно простежуються мотиви віри в краще майбутнє України, любові до рідного народу й боротьби за відродження України. Однак, на наш погляд, провідним мотивом є ставлення митця до народу та його історії, виражене крізь призму зображення козаччини як героїчної доби в історії України.

Козаччина в поетичному доробку П. Куліша нерозривно пов'язане з невмирущою славою. І навіть якщо козаччина – уже історія, то її слава житиме в віках. Так, наприклад, мотив козацької слави найбільш акцентований у вірші «Народная слава». Автор з боєм зауважує, що нині народна слава в козацьких могилах, і закликає її відродитися: *“Ой встань, славо (слава та, що лежить) у могилах, у гору високих, по тих гробовищах, у землю глибоких, лежить мого роду без ліку. По степах і горах Дніпрових, по балищах і лугах Низових”*. *“Міні нудно жить безъ слави. Ой безъ слави козацької. Безъ заслуги лицарської: що безъ слави серце мляве, безъ заслуги серцю туга”*<sup>23</sup>.

Мотив туги за вже минулим періодом козаччини та за втраченою волею звучить у поезії «Гульвіса». Ліричний герой вірша говорить, що нині славна козацька епоха живе лише в кобзаревих піснях: *“Ой заграй мені кобзарю, про ті часи давні, як у Січі проживали наші предки славні. Ой заграй мені, кобзарю, нехай я заплачу, нехай долю – волю волю крізь сльози побачу”*.

З часом П. Куліш відступає від козакофільства у своїх поезіях. Так, у вірші «До рідного народу», що увійшов до збірки «Хутірна поезія», П. Куліш пропонує нове трактування козацької минувшини. Митець більше не ідеалізує козаків, називає їх п'яницями та розбишаками, але водночас наголошує на їхній найбільшій чесноті – відвазі: *“Народе без пуття, без честі і поваги, без правди у завітах предків диких, ти, що постав з безумної одваги гірких п'яниць та розбишака великих!”*.

Розвінчання минулої козацької слави відбувається і в поезії «До старої баби». Автор говорить, що навіть діти сміються з вигаданої козацької слави й не вірять навіть кобзарям, адже їхні співи прославляли п'яниць, а не героїв: *“Регочеться дівтора із рандарства, що козаків держало під патинком. А по церквах "на славній Україні", мов по шинках, бряжчало таярами. Не йме вже віри і кобзарським співам, що в них себе п'яниці прославляли”*.

---

<sup>23</sup> Куліш П. Досвітки. Думи и поеми [Електронний ресурс]. К., 1876. 256 с. Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0001587>

Подібний мотив можна відслідкувати й у вірші «Ключ розуміння» : *“Марна наша слава, підле величання! Прокляття небесне впало на той шлях, на давній козацький, де гетьманування втратив над козацтвом гордий, пишний лях”*. П. Куліш наголошує на тому, що самі небеса прокляли козаків за їх самозвеличення. Автор говорить, що краще забути ганебні сторінки історії: *“Дніпро висихає, песком засипає зеркало широке предківських церков, де п’яне гультайство триста літ співає про своє хижацтво, про руїну й кров”*.

Збірка «Дзвін» ознаменувалася звинуваченням і козаччини в антикультурній діяльності. Козаки постають тут варварами, що прагнуть руйнівної слави. Про це йдеться у «Заспіві» до збірки. П. Куліш називає козаків ордою, що заважає розвиткові культури, а це, на думку автора, є першочерговою задачею: *“Зберімось, порадьмось, що маєм робити з ордою, що нас облягає, тіснить, не дає нам культурі служити, руйнної слави жадає”*.

Поезія «Петро да Катерина» несе ідею про те, що хоч український народ і не любить російських самодержців, але вони зробили нашому народу менше зла ніж козаки, які колись давили український народ. Автор закликає забути козаків і присвятити себе просвіті: *“Ми, збувшиш козаків, що нас колись давили, у жертву просвіті себе принесемо”*. У наступному фрагменті Куліш порівнює козаків із царськими дикими служниками: *“Ні деспотство Петра, ні гречка Катерини, ні дикі слуги їх, мов серце в козака, не зробили нам такого зла й руїни”*.

Козакофільськими мотивами сповнених і ліро-епос П. Куліша. Боротьбу українського народу проти польсько-шляхетських здирників та поневолювачів оспівано в поемі «Великі проводи». Автор укладає в уста Богдана Хмельницького заклик повстати супроти польського гніту: *“Ой уже ж Хмельницький на всю Україну зичним голосом гукає: “Гей, хто не хоче шляхті догоджати, хай до мене прибуває!”*. Боротьба проти поневолювачів українського народу стає для козаків справою честі: *“Ой ви, козаченьки, ви, хижацькі слуги, і ви, вбогі гречкосії! Ой годі вам, браття, неситому панству хилить під кормигу ший. Ой хапайте, браття, хто кий, хто дрючину на вельможную спину, вирятуймо, браття, з тяжкої неволі свою рідну Вкраїну”*.

Козаки стали рушійною силою звільнення від польських гнобителів та сподвижниками формування української нації. Саме козаки надавали впевненості й віри в себе звичайним українським хліборобам. Так, після промови отамана Голки, люди починають вірити, що здобути незалежність цілком реально. Про це свідчать слова: *“Поглядає брат на брата, а батько на сина: чи вже й справді підніметься уся Україна?”*. У поемі наскрізною є думка про єдність українського народу,

бо лише за цієї умови можлива перемога над польськими визискувачами: *“Розкується, покидає кайдани Вкраїна, аби у всіх була воля і дума єдина”*.

Довгий час українці страждали від безкарності польського панства. Жертвами такої сваволі часто були й самі козаки та їхні родини: *“Чи то, як козацтво по тюрмах конало, а козачки неволею постіль панам слали; чи то, як панове гамували бунти і під шляхту позаймали козацькі грунти”*. Надзвичайна жорстокість шляхти, постійні знущання з народу не могли залишитися безкарними: *“Чи то, як з Потоцьким сільський люд карали, від Ніжєня до Києва на палі саджали”*. Такі реалії спричинили вибух народного гніву, який виражався по-різному в різних прошарках козацтва. Варто наголосити, що П. Куліш диференціює козаків за їх походженням і вихованням. Він схвально ставиться до молодого виваженого отамана Голки, вкладає йому в уста лише позитивні високоморальні репліки, зокрема: *“Не дозволю кров людську марне проливати!”* або *“Хто звелів вам, хто дозволив у церкві буяти? Чи таким же, як ви, людям церкву руйнувати?”* Натомість відчувається своєрідна зневага до звичайної козацької голоти: *“Обернули гайдабури панські хати в кучугури; пожар кров'ю поливали, панські трунки попивали, в панські гуслі вигравали, у сап'янях танцювали, закаблуки відбивали. Позаймали волоцюги всі провалля і яруги. Де могили, де прикмети, там чатують їх бенкети. На кониках виграваяють, шабельками повертають, панцерників проклинають, – Хмельницького виглядають”*.

Утіленням героїзму в поемі став образ молодого отамана: *“Козак Голка по Вкраїні шуляком шугає; де крутнеться – горде панство як птаство втікає”*. Митець описав його звитязцем, відважним борцем супроти польського гніту: *“Козак Голка сшива сотні на живу руку: породила його мати на панську муку!”*.

У поемі «Солонія» П. Куліш зауважує, що боротьба за незалежність України є першочерговою. Саме тому всі козаки мусять бути не на ниві, а на полі бою: *“Уродило жито, та нікому жати: пішли наші хлібороби списками орати”*. Особливо болить автору те, що козаки мусять воювати не з турками чи татарами, а з християнським народом: *“Чи то турки наступають, чи хижі татаре? Ой ні, не татаре, християнська сила, мов хмарами гримучими, табір обложила”*. Невимовним боєм звучить у поемі те, що, крім шляхти, козаки мають воювати ще й зі співвітчизниками, реєстровими козаками, що вірно служили гнобителям українського народу: *“Стали недоляшки поруч із ляхами, обгорнули наливайців леєстровиками. Україно рідна! Чи се ж твої діти Кругом шанці покопали, щоб на своїх бити?”*.

Напрочуд тепло ставиться П. Куліш до шляхетних героїв, яких називає наливайцями. Вони є втіленням героїзму серед українського козацтва, адже стоять за свою Батьківщину не на життя, а на смерть: *“Ой, ви, наливайці, молоді орлята! Ой пора вам гостей ваших, пора привітати!”*. У цьому контексті звучать слова: *“Чого, чого славна Солониця стала? Що козаки-наливайці на її воювали”*.

Та попри всю козацьку звитягу, наливайці так і не змогли перемогти й визволити Україну. Зморені голодом і спрагою, вони мусили здатися в полон. Особливо трагічно звучать слова: *“Буйні вітри, буйні, осипалось жито: добра доля тим судилась, що з гармат побито! Нежатії ниви внівець обернулись: тяжке лихо тим судилось, що з війни вернулись!”*.

У поемі «Настуся» символічним є образ хати, що, наш погляд, символізує Україну, яка страждає від того, що немає злагоди поміж її дітьми. Про це свідчать слова: *“Було гучно, було бучно, та встав брат на брата, – ой замовкла, похилилась наша рідна хата”*.

Автор закликає ожити козацьку славу, щоб звеселити славетних пращурів і рідну Україну: *“Оживи, козацька славо, у бандурних струнах, – нехай предки звеселяться у забутих трунах”*. Козаки у цьому творі виступають визволителями українського народу: *“Повкладала серед поля шляхта спочивати; походжають в пишних шатах козаки чубаті”*. Однак, попри гордість через козацькі подвиги, є в цьому творі й мотив смутку через загибель багатьох славних оборонців України: *“Тобі серце говорило про козацьку долю: вирости нові могили по чистому полю!”*. Серед тих, що полягли смертю хоробрих, П. Куліш називає козака Опанаса й наголошує, що його загибель не була прощена ляхам, побратими жорстоко помстилися за нього: *“Ой твого ми Опанаса добре поминали: пишну шляхту, як тих раків, руками побрали”*. З надією на перемогу звучать слова про те, що матері полеглих козаків водять своїх онуків на могили їхніх батьків та виховують піснями патріотизм нових поколінь: *“Пішла туга по Вкраїні од хати до хати, та не вмерла з того жалю козацькая мати. Вона сиріт на отецькі могили водила, як вставати-воювати піснюю учила”*.

Осмислення козаччини як героїчної доби в історії нашої Батьківщини здійснюється ще й шляхом гіперболізації козацької сили. Козаки постають напрочуд сильними, вправними й витривалими воїнами: *“Бився Дмитро Гуня п'ять неділь з ляхами. Не загине його слава поміж козаками!”*. Саме завдяки козацькому героїзму і звитязі в Україні є надія на щасливу долю, що звучить у словах: *“Вернись Гуня з поля, а Мороз із моря, – розлилися по Вкраїні козацькая воля”*.

Інший аспект боротьби козацтва супроти іноземних загарбників оспівано в поезіях Я. Щоголева. На формування естетичних поглядів митця вплинуло навчання у Харківському університеті, зокрема спілкування з представниками української романтичної літератури І. Срезневським, А. Метлинським, М. Костомаровим.

У 1883 р. Я. Щоголів видав першу збірку власних поезій під назвою «Ворскло», що містила сімдесят п'ять віршів. Твори, що увійшли до збірки, засвідчили романтичний струмінь творчості автора, поєднання історизму й фольклору. Уже після смерті Я. Щоголева з'явилась збірка «Слобожанщина», яка вмістила сто два вірші. Твори цієї збірки розвивають мотиви, започатковані у «Ворскло»<sup>24</sup>.

Поет оспівує героїчну боротьбу українського козацтва супроти турків і татар. У його віршах відслідковується смуток за вже минулою героїчною добою: *“Дай шабельку старенькую, старенькую, гостренькую. Ой, дай жупан шматований, що турками шанований, що сонечком побіляний, що кулями постріляний”*<sup>25</sup>. З цих слів видно, що козак сумує за колишніми бойовими виправами й хоче знову одягти одяг, що був на ньому під час бою, взяти до рук стару, але досі гостру шаблю.

Я. Щоголів наголошує на тому, що козацтво завжди готове віддати життя в боротьбі з ворогами: *“Ой, ляжемо від турчина на полі, як треба”*. Трагізм козацької долі виявляється не лише в смерті від руки ворога, а ще й у тому, що за ним ніхто не сумуватиме: *“По нас в світі широкому ніхто не заплаче, хіба воля, стара неня, та серце-руйниця; хіба коник-братко милий, та шабля-сестриця”*.

Невід'ємним атрибутом козацької слави й боротьби є вірний кінь, що супроводжував козака в усіх походах. Часто саме кінь і зброя є єдиною родиною козака: *“Гей мій коню, коню милий!”* – так він звертається до вірного друга. У вірші «Запорожець над конем» Я. Щоголів особливо емоційно змалював момент прощання козака з вірним другом: *“Зроду бравий запорожець ні сльозинки не пролив; а тепер стоїть, понурий, вид його затуманів; вдарив ратищем у землю, та й говоре він коню: «Виніс ти мене на волю із пекельного огню! Ані милої родини, ані брата я не знав: в Дикім Полі на роздоллі я тебе за брата мав»”*.

Як і всі романтики, Щоголів сумує за минулою героїчною добою козаччини. У поезії «Остання січа» митець говорить розмірковує про

---

<sup>24</sup> Регуш Ю. Фольклорний образ козака у творах Якова Щоголева та поетів харківської романтичної школи. *Вісник Запорізького національного університету : Збірник наукових праць. Філологічні науки*. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2010. С. 275–281.

<sup>25</sup> Щоголів Я. І. Твори. Повний збірник з ілюстраціями. Х. : Видавництво САГА, 2007. 342 с.



швидкоплинність часу, який усе змінює: *“Ти бажав знайти руїни, де остання Січа вмерла? Не шукай: доба бігуча, як усе, і їх пожерла!”*. Поет сумує, що колись національні герої козаки перетворилися нині на звичайних хліборобів: *“Онде швандяють по хатах гречкосії, хлібороби, володільники убогі запорозької худоби”*. Трагічно й сумно звучить риторичне питання у вірші «Хортиця»: *“Де ж та Січа, де ж той Байда, стяг і гаківниці?”*. Автор сумує від того, що козацька слава нині в минулому, а на місці колишньої славної Січі тепер будинки й господарства: *“В грнях Січі спить нерушино кам'яна планина; землю, славою покриту, топче товариша! На козацїм вжитку німці хат набудували; ґрунт пошипали, побили й ралом заорали”*.

Попри захоплення героїчним минулим козаччини Я. Щоголів визнає, що козаки були гульвісами й пияками зі специфічним способом життя. Про це йдеться в поезії «Запорозький марш»: *“Ми прийшли до кошового, кажем: волю нам вводи; гей, немає ж в нас нічого, бо що й мали пропили!”*. Тож, коли в них закінчувалися кошти, вони знову рвалися в походи з метою власного збагачення: *“Загула козацька рада: батько волю нам вволив, колихнулася громада до кордону з куренів. Ржуть на волі добрі коні, гострі шаблі брязкотять і шапок верхи червоні, як маки, на нас горять”*. Так описує Щоголів похід на ворогів. Козаки були сміливцями й звияжцями, вони не боялися смерті, але й були свідомі того, що не всі повернуться з поля бою. У цьому контексті поет зауважує, що одні стануть бенкетом для орлів: *“Гей, летить, орли охочі, та назурі нагострїть роздирати чорні очі тим, кому недовго жить”*, а інші здобудуть славу й блага: *“І багаті, і веселі, славні славою діди, ми від вражої оселі подамося до степів. Будуть коні у попоні; золочені остроги, з рипом чоботи червоні і жупани дорогі”*.

Отже, проаналізувавши поетичні твори козацької тематики П. Куліша та Я. Щоголева, ми дійшли висновків, що твори обох письменників мають романтичне спрямування й змальовують історичну боротьбу України за незалежність. У обох письменників тема козаччини розкрилася у романтичній дихотомії понять “минуле – сучасне”. Обидва митці й оспівують козацьку звиягу, і зображують негативні риси низового козацтва. І П. Куліш, і Я. Щоголів зобразили козаччину героїчним періодом боротьби українського народу за незалежність, але якщо П. Куліш зосередився на зображенні протистояння козаків і польської шляхти, то Я. Щоголів популяризував у своїх віршах боротьбу козаків із турками й татарами. П. Куліш згадував у своїх поемах імена відважних оборонців України, зокрема Наливайка, Гуні, Морозенка, Я. Щоголів – імена Підкови та Сомка, Хмеля й Дорошенка. Варто також зауважити, що якщо в Щоголева

козакофільство простежувалося впродовж усієї творчості (в обох збірках та в ранніх поезіях), то в Куліша козакофільською є лише збірка «Досвітки», яку завершує поема «Великі проводи».

### 3. Душевна боротьба і пошуки в романі «Райські яблучка»

#### І. Роздобудько (частина перша «Київська симфонія» – 2022)

Збірка І. Роздобудько «Райські яблучка» у частині першій «Київська симфонія» (2022) є потужним літературним твором, що відображає події перших днів російсько-української війни. І. Роздобудько вдається до мистецького зображення війни, яка породжує велику кількість трагедій, втрат та емоційних турбулентностей. Загалом, у частині першій «Київська симфонія» збірки «Райські яблучка» глибоко проаналізовано війну та її вплив на людей, суспільство та культуру. Це спільне висловлення страху, надії та людської солідарності в обличчі величезного лиха.

Перша частина збірки – це «щоденник» перших десяти днів облоги Києва, які перевернули свідомість мирних жителів, котрі опинилися в ситуації повномасштабного нападу. Окремі уривки тексту презентовані у форматі «онлайн», ставши одним із безлічі свідчень, що, часом, мають суб'єктивний та особистісний відтінок, щодо періоду, коли ми, разом із усім світом, ще не були ознайомлені з повною трагедією геноциду та переможними результатами наступних днів, що вселили надію на перемогу: *«Втримається Київ – втримається Україна»*<sup>26</sup>.

І. Роздобудько в збірці проникає в глибинний вимір відображення війни через складні внутрішні переживання персонажів на тлі насильства та конфлікту: *«Війна в двадцять першому сторіччі посеред Європи – дикіша за будь-яку дичину»*<sup>27</sup>. *«Це не війна. Це геноцид. Вони прийшли знищувати. Все. До останнього колоска. Без пояснень. Крапка. І тому не варто питати – «за що». Треба воювати...»*<sup>28</sup>.

Письменниця зі справжнім патріотизмом зображує аномальне почуття страху, до якого звикають: *«Страх – огидне відчуття... але як без нього? Та ніяк. Боятися не соромно! Проте зі страхом можна боротись, як із ворогом: а) спостерігати, б) брати «на мушку» і – в) вбивати. Все це – поетапно. «Вбивати» – то вже остання стадія»*<sup>29</sup>.

Головний персона – ВОНА, це узагальнена особа, це українська жінка, яка перебуває в усіх містах і селищах України:

---

<sup>26</sup> Роздобудько І. Райські яблучка. Збірка оповідань. Київ : Нора-Друк, 2023, 176 с.

<sup>27</sup> Там само.

<sup>28</sup> Там само.

<sup>29</sup> Там само.

*«ВОНА, після пережитого бомбардування, дивиться на свій рідний Харків і, зціпивши зуби, знає, що власними пальчиками розгребє кожен камінець»;*

*ВОНА в цю саму хвилину оплакує свого рідного – сина, брата, чоловіка, дідуся, – і мільйони інших роблять це разом із нею;*

*ВОНА стоїть у черзі «зеленого коридору», тримаючи за рки розгублених малюків...*

*ВОНА збирає у цеберко сніг у Сумах, аби було що попити стареньким сусідам;*

*ВОНА, поступившись місцем бабці з милицями, їде в темному, вицент забитому дітьми і старими потязі;*

*ВОНА приймає пологи в метро;*

*ВОНА народжує в метро;*

*ВОНА ховається в підвалі і проклинає вибухи, які руйнують усе те, що вона любила...*

*Вона може зараз робити що завгодно! Крім одного: не вірити в перемогу!»<sup>30</sup>.*

*Потім авторка уособлює поіменно жительку кожного регіону:*

*«Вона, МАРИНА зі Львова, щиро вірить у свого чоловіка і його побратимів, молиться за них і підтримує, бо вона просто щиро любить до нестями.*

*..Вона, НАТАЛЯ з Києва, ходить плести маскувальні сітки разом із сестрою й донькою, щоб допомогти захисникам хоч чимось; вона пише щодня листи підтримки учням, які чекають на зустріч із нею, які потребують її підбадьорливих слів...*

*...Вона, ТЕТЯНА, біженка з Києва, стала волонтером у таборі, де живе сама, допомагає з налаштуванням харчування (гарячі страви двічі на день). Сьогодні вона з волонтерками з Києва та Херсона нагодувала 114 дітей, мам і бабусь, які виїхали з небезпечних міст. Вона вже не дуже молода, але хоче щось зробити для перемоги. І це її надихає і дає сили та надію.*

*Вона, АННА з Трускавця, ріже свої плаття на смужки і плете захисні сітки; шиє балаклави для воїнів і піжами для поранених у госпітальях; опікується біженцями і допомагає їм пережити ці важкі часи»<sup>31</sup>.*

*З початком великої війни близько шести мільйонів українців стали біженцями. Люди вимушені були виїхати з рідних будинків у чужі країни, де їм незнайома мова й культура, де немає друзів та рідних.*

---

<sup>30</sup> Роздобудько І. Райські яблучка. Збірка оповідань. Київ : Нора-Друк, 2023. 176 с.

<sup>31</sup> Там само.

Авторка аналізує долю тих, хто виїхав: *«Наші люди за кордоном дуже різні. Жінки з дітьми, чії чоловіки на фронті. Такі жінки, зазвичай, шалено волонтерять. Такі, звісно, повернуться. А що робити з іншими? З тими, хто відчув комфорт, безпеку, спокій і грошову підтримку, вперше побачив світ і, не враховуючи його складних нюансів (саме через те, що ніколи того світу не бачили), вже подає документи на «статус біженця». А зрештою, планують з десятків років чекати на громадянство. Працювати, де Бог пошле. Аби... Аби – що? ..Вперше цілком природним і необхідним медичним способом пуповину відрізає акушер. Вдруге ти можеш відітнути її сам. Різати чи не різати – стає особистим вибором. Для когось – пекельним. Для когось – радісним і безболісним ритуалом. Але й чикнувши по невидимому «джгутуку», не можна споти англійцем, французом чи поляком»*<sup>32</sup>. Міркування письменниці метафоризує, щоб кожен сам вирішував: повертатися чи ні: *«В Україні існувала давня традиція закопувати пуповину новонародженого в садку біля хати»*<sup>33</sup>.

У життєвих історіях про матір («Перепис населення по-донецьки»), балерину, яка вчила своїх сокамерниць у сталінському бараці робити рухи «гідності», показує, як війна випробовує базові людські цінності. Висновки, яких доходить авторка, акцентують увагу на моральній стійкості: *«...завтра зранку: усмішка! Найкращий домашній одяг....»*<sup>34</sup>[19, с.29].

З ненавистю й «надією» на смерть, «якщо вийдуть з Мощуна» пише І. Роздобудько про москалів-окупантів («А хто вам розрешило жити красиво?», «Що ми знаємо про Бурятію?», «...що вони забули в Україні?!»). Авторка, як бачимо, не обмежується стереотипним образом ворога. Вона зображує весь драматизм протистояння, а не спрощує картину війни до рівня публіцистичної агітації.

Бачимо війну й очима дітей у «Казці про загублену бабусю», де автор показує, як заспокоюють дітей оточуючі під час обстрілів: *«Щось так сильно гуде...*

*Певно, дощ у Києві почався!*

*Заздрить Марічка бабусі: та зараз під дощ під!*

*Щаслива!*

*Вони ж так любили гуляти з бабусею під дощем.. »*<sup>35</sup>.

І. Роздобудько показує, наскільки швидко українські діти зростають у ці страшні часи. Навіть першокласники активно збирають кошти

---

<sup>32</sup> Роздобудько І. Райські яблучка. Збірка оповідань. Київ : Нора-Друк, 2023. 176 с.

<sup>33</sup> Там само.

<sup>34</sup> Там само.

<sup>35</sup> Там само.

на потреби Збройних сил України. Вони оволодівають правилами безпеки під час обстрілів та знають, як поводитися під час оголошення повітряної тривоги. Старші діти, у свою чергу, допомагають батькам доглядати за молодшими братами та сестрами. Шкода, що війна позбавила їх нормального дитинства, примушуючи проводити багато часу у темряві під час перебоїв з електропостачанням та обмежень на відвідування школи чи дитячого садка. Проте, діти завжди здатні бачити позитивні аспекти, тому навіть у сховищах вони знаходять час для ігор та співу.

Особливістю цього твору є неупереджене ставлення до описуваних подій: усе, що відбувається із авторкою, відтворюється на рівні констатації фактів, свідками яких стала авторка та її родина. Таке відтворення властиве творам, що належать до категорії нон-фікшн (твори, що ґрунтуються не на вигадці, а на конкретних фактах). Цей щоденник відкриває перед читачем картини перших днів війни, коли «Київ стоїть», «Завтра все скінчиться».

У творі відсутня гіперболізація патріотичних почуттів. Українці захищають рідну землю: *«А ціна Перемоги буде такою високою, що багато років, як спраглі в пустелі, ми шукатимемо розради. І будемо пити пісок, що застигатиме в горлі і змішуватиметься зі сльозами...»*<sup>36</sup>.

Художній прийом сну має багато функцій у літературному творі. По-перше, він може слугувати алегорією або виражати підтекст, що допомагає читачеві формувати логічні зв'язки у структурі твору. По-друге, сон розкриває внутрішню сутність героїні, її якості або думки, які залишаються невідомими для читача. Авторка через сон розкриває власні страхи, мрії, переживання, спогади про мирне життя на Донеччині та схильність до містифікації життя для додавання інформації про основні події, що відбуваються в житті головних героїв. Ці «сни» утілені в «Райських яблучках» – таких собі «легких» новелх про юність. Але минуле лишається в минулому.

Символічна назва «райські яблучка» говорить про недосяжність ідеалу або завдань, які можуть бути надзвичайно бажаними, але водночас недосяжними або утопічними. Цей образ може викликати асоціації зі справжнім раєм або ідеальним світом, який відображається у мріях або уяві. Райське яблуко – це плід міфологічного Древа пізнання Добра і Зла в християнській традиції. Але українські неймовірно ніжні і філігранно вирізані яблука принесуть тільки добро і насолоду! Яблуко як міфічний символ означає родючість, кохання, радість, знання, мудрість, розкіш та боготворіння, але, водночас, обман

---

<sup>36</sup> Роздобудько І. Райські яблучка. Збірка оповідань. Київ : Нора-Друк, 2023. 176 с.

та смерть. Яблуко було забороненим плодом Золотого Віку. Як плід дерева, яблуко символізує також безсмертя. Отже, це надія на те, що Україна переможе, зможе побудувати оновлене життя, але, водночас, пам'ять народна не забуде й не простить своїх убивць. Не дивно, що багато народів бачили в яблуці незвичайний плід – плід дерева життя.

У збірці «Райські яблучка» Ірен Роздобудько використовує різноманітні символи, які мають глибокий зміст та надають тексту додаткового значення та образності. Авторка вдається до мистецького зображення війни, звертаючись до символіки та метафор (назви частин щоденника, наприклад, «Коли кричатиме каміння», «Невидимий джгутик», «Світ підтягнеться»), щоб передати складність та трагізм конфлікту. Вона створює атмосферу напруження, страху та безпорадності, які супроводжують війну, але в той же час додає надію на людську силу і виживання.

Через життєві історії персонажів письменниця розкриває різноманітні аспекти війни: втрату коханої, руйнування родин, психологічні травми, а також проблеми моралі та справедливості. Вона проникає в серце конфлікту, показуючи його вплив на кожну людину та національну спільноту в цілому.

Крім того, І. Роздобудько експериментує зі структурою та мовою тексту, щоб підкреслити хаос та руйнування, що супроводжують війну. Її творчість не лише відображає жорстокість конфлікту, а і викликає глибоке моральне та емоційне міркування про справжню цінність миру та людського життя.

## ВИСНОВКИ

Тема козаччини набула сьогодні оновленого звучання, адже Україна знову мусить виборювати свою незалежність. Козак – це національний символ нашого народу, а козаччина – героїчна доба нашої історії, що ознаменувалася потужною боротьбою за право на існування України як окремої держави та українців як незламного народу. Тему козаччини активно розробляли українські романтики, адже романтизм – це той напрям, що супроводжував український народ шляхом до незалежності, будив його самосвідомість і формував менталітет.

Особливого звучання тема козаччини набула в ліричних та ліро-епічних доробках П. Куліша та Я. Щоголева. У своїх поетичних творах обидва митці популяризували минуле України, оспівували лицарські подвиги запорозьких козаків як славетних оборонців батьківщини, борців за волю рідного народу.

Постать П. Куліша займає особливе місце в українській літературі. Він довго міркував про природу бунтарства козаків і дійшов висновку,

що козаччина була не лише “буйним цвітом, а іноді й колючим будяком серед нашого дикого степу”. Така позиція Куліша викликала нищівну критику з боку багатьох письменників і літературознавців. Однак попри такі міркування, П. Куліш висловлював щире повагу до історичного минулого та до козацької звитяги в боротьбі за Україну. Так, у поемі «Настуся» поет згадує Дмитра Гуню, який між Сулою і Славутом бився «п'ять неділь з ляхами»; хороброго Опанаса Обуха, який, помираючи за Батьківщину, заповідав нащадкам, “щоб ізнов воскресла козацька сила і шляхетським клятим трупом Дніпро загатила”. Незважаючи на неоднозначне ставлення П. Куліша до козацтва, він усвідомлював, що єдиною силою, яка могла запобігти знищенню України, були саме козаки.

На жаль, сьогодні тема боротьби за незалежність, культуру, мову, традиції не лише не втратила своєї актуальності, але й стала розвиватися ще потужніше. Цьому сприяє політичне тло сучасної української національної літератури, бо ж, загальновідомо, що жодні суспільні події не залишаються поза увагою літературного процесу.

Отже, на основі аналізу сучасних текстів ми дійшли висновку, що воєнна тематика на сьогодні активно розвивається, швидко реагує на виклики доби. До творення воєнної прози долучаються як професійні письменники (а також журналісти), так і ті, хто ніколи до цього часу не видавався – це мобілізовані військові та добровольці, які пройшли бойові дії. Крім цього, для всіх творів мілітарної тематики характерним є тяжіння авторів до документального аналізу.

Сучасний мілітарний дискурс уже став предметом вивчення окремих літературних критиків та літературознавців (В. Слапчук, Я. Поліщук, І. Борисюк та ін.). Творам про війну притаманне ідеологічне навантаження, моралізаторство, прагнення навчити чи захопити чимось читача.

Літературні твори, що присвячені воєнній тематиці, відіграють важливу роль у формуванні національної пам'яті та свідомості. Вони допомагають зберегти історичну правду про війну, вшанувати пам'ять загиблих та виявити повагу до воїнів, цивільних жертв війни. Сучасні українські письменники через свої твори дають можливість поглиблено зрозуміти та оцінити війну як явище, а також її вплив на суспільство та індивідуальний досвід. Вони відображають не лише воєнні події, але і важливі аспекти людського досвіду, моральні та етичні питання, що виникають у контексті воєнного конфлікту. Літературна інтерпретація воєнної тематики у творах сучасних українських письменників є важливим джерелом для збереження колективної пам'яті, виявлення

національної ідентичності та формування свідомого ставлення до минулого та сучасного.

Проблематика художніх текстів містить широкий спектр тем, питань і концепцій, які автори висловлюють через свої твори: характер війни допомагають уявити реальність військових дій, їхню непередбачуваність і жорстокість. відображають гуманітарну кризу, зокрема, смерть, біженці, розлучення сімей, руйнування міст і сіл, розкривають психологічні наслідки впливу війни на бійців та мирних жителів, досліджують питання національної самосвідомості та ідентичності в умовах війни, зокрема в контексті російської агресії та боротьби за незалежність, проблеми жінок на війні, виклики, з якими стикаються жінки, які опиняються в зоні воєнного конфлікту.

I. Роздобудько в книзі «Райські яблучка» (частина перша «Київська симфонія» – 2022), яка містить записи письменниці в перші дні повномасштабного вторгнення. Авторка ділиться своїми думками, проводить паралелі, згадує історичні факти. Вона глибоко заглиблюється у суть конфлікту, розкриваючи його вплив на кожную окрему людину та на національну спільноту в цілому.

## АНОТАЦІЯ

Стан розвитку українського літературного процесу засвідчив, що тема боротьби в ньому ніколи не втрачає своєї актуальності. Тему боротьби українського народу за своє право на безперешкодне існування, на розвиток власної мови, культури і традицій почали розвивати ще представники бароко, згодом естафету перейняли романтики, які стали сподвижниками формування національного світобачення. Сьогодні тему боротьби, яка корелює з поняттями “війна” / “збройне протистояння” продовжують розпрацьовувати сучасні поети й прозаїки. З огляду на це в пропонованій науковій розвідці було зроблено спробу проаналізувати еволюцію образу боротьби в історії української національної літератури від періоду козаччини й до сучасності.

## Література

1. Андрущенко В. Л. Запорозька Січ як український феномен [Текст] / В. Л. Андрущенко, В. М. Федосов ; ред. В. М. Федосов. К. : Заповіт, 1995. 174 с.
2. Борзенко О. Поезія українського романтизму / О. І. Борзенко // Поезія українського романтизму / [уклад. та передмова Борзенко О. І.]. К. : ТОВ «Елібре», 2008. С. 3–10.



3. Бура Д., Подобна Є. Лютий лютий 2022. Свідчення про перші дні вторгнення. Харків : «Фоліо», 2022, 192 с.
4. Велет українського слова (до 200-ліття Пантелеймона Куліша): збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції, 18 жовтня 2019 р., м. Київ / за заг. ред. Дічек Н. П. Київ : Педагогічна думка, 2019. 134 с.
5. Воєнний стан. Антологія. Meridian Czernowitz, 2023. С. 368.
6. Гавришко М. Долаючи тишу: жіночі історії війни. Х. : Клуб сімейного дозвілля, 2018. 240 с.
7. Горіха Зерня Тамара. Доця. Київ : Білка, 2019. 285 с.
8. Грицюк О. «Чернігів – 2022. Війна цивільними очима». Ранок, 2023. 256 с.
9. Жадан С. Інтернат Чернівці : Меридіан Черновіц, 2017. 336 с.
10. Жадан С. Хлібне перемир'я. Чернівці : Меридіан Черновіц, 2020. 128 с.
11. Історія української літератури першої половини XIX століття : навчальний посібник / [В. О. Кравченко, О. Р. Єременко]. Суми : Видавництво Сумського державного педагогічного університету ім. А. С. Макаренка, 2009. 224 с.
12. Каспрук А. Яків Щоголев. Нарис життя і творчості / А. А. Каспрук. К. : Видавництво Ан УРСР, 1958. 119 с.
13. Кирильчук О. Мілітарний маркер як спосіб конструювання образу іншого в сучасній українській прозі. *Національні меншини і колективна пам'ять титульних націй: дилема (не)забуття* : матеріали IV Всеукраїнської науково-практичної конференції (Рівне, 30–31 березня 2017 р.). URL: <http://mnemonika.org.ua/category/>
14. Куліш П. Досвітки. Думи и поеми [Електронний ресурс] / П. Куліш. К., 1876. 256 с. Режим доступу: <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0001587>
15. Культурологія: українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / [М. М. Закович, І. А. Зязюн, О. М. Семашко та ін.]; за ред. М. М. Заковича. 4-те вид., випр. і допов. Київ : Знання, 2009. 589 с.
16. Курков А. Сірі бджоли. Харків : Фоліо, 2018. 250 с.
17. Курков А. Сірі бджоли. Харків : «Фоліо», 2018. 304 с.
18. Логвиненко Б. Деокупація. Історії опору українців. 2022. Ukraïner, 2023. 280 с.
19. Максименко О. Пряма мова. Хроніки захисту. Віват 2024 р. 240 с.
20. Мимрук О. Воєнна література – тепер це і є укрсучліт. URL: <https://chytomo.com/voien-na-literatura-teper-tse-i-ie-ukrsuchlit/> (дата звернення 21.02.2024).

21. Погребенник В. Ф. Збірка «Досвітки» П. Куліша: феномен багатогранності. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер. : Філологічні науки*. 2013.0 Вип. 4.11. С. 198–204.
22. Полудьонний І., Лівін М. Як це, війна? Психологічний досвід повномасштабного вторгнення, 2024. 216 с.
23. Пухонська О. Поза межами бою. Дискурс війни в сучасній літературі. Брустури : Дискурсус, 2022. 288 с.
24. Регуш Ю. Фольклорний образ козака у творах Якова Щоголева та поетів харківської романтичної школи. *Вісник Запорізького національного університету. Філологічні науки*. Запоріжжя : Запорізький національний університет, 2010. С. 275–281.
25. Регуш Ю. С. Рецепція козацтва у творчості харківських романтиків [Електронний ресурс]. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету. Сер. : Філологічні науки*. 2016. Вип. 11. С. 128–133.
26. Регуш Ю. С. Романтичні тенденції в поезії Якова Щоголева : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Регуш Юлія Сергіївна ; М-во освіти і науки України, Харк. нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна. Х., 2013. 19 с.
27. Роздобудько І. Райські яблучка. Збірка оповідань. Київ : Нора-Друк, 2023. 176 с.
28. Романишин Р., Лесів А. Війна, що змінила Рондо. Видавництво Старого Лева, 2015. 40 с.
29. Слабошпицький В. Велика війна 2014: Україна, виклики, події, матеріали. Київ : Ярославів Вал. 316 с.
30. Словник української мови: В. 11 т.; [голова редкол. акад. АН УРСР І. К. Білодід]. К. : Наук. думка, 1970–1980. Т. 1. А–В. 800 с.
31. Сорд В. Безодня. Вінниця : Дім Химер, 2019. 192 с.
32. Станчишин В. Емоційні гойдалки війни. Роздуми психотерапевта, 2022. Віхола. 368 с.
33. Талан С. Оголений нерв. Харків : Книжковий клуб «Клуб сімейного дозвілля», 2015. 544с.
34. Тая Гаєв Література перших десятиріч XIX. Белград, 2008 р. 286 с.
35. Терещенко О. Життя після 16:30. Видавництво ДПА, 2021. 312 с.
36. Українські поети-романтики. Поетичні твори / [упор. і прим. М. Л. Гончарука ; редактор тому М. Т. Яценко ; ред. колегія І. О. Дзєверін (голова), О. Т. Гончар, Ю. Е. Григор'єв (секретар),

В. Г. Дончик, М. Г. Жулинський (заст. голови) та ін.]. К. : Наукова думка, 1987. 592 с.

37. Філоненко С. «Маріупольський процес» Галини Вдовиченко в контексті сучасної літератури про АТО. *Наукові записки Бердянського державного педагогічного університету*. 2015. Вип. VIII. С. 140–148.

38. Чабала К. Вовче. Дипа, 2017. 176 с.

39. Шиша А. Жінка війни. Фоліо, 2018. 320 с.

40. Щоголів Я. І. Твори. Повний збірник з ілюстраціями / Я. І. Щоголів Х. : Видавництво САГА, 2007. 342 с.

41. Агеева В. За лаштунками імперії: есеї про українсько-російські культурні відносини. Київ : Віхола. 2021. 360 с.

#### **Information about the authors:**

**Hrona Nataliia Viktorivna,**

Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor,

Teacher of higher category, Teacher-methodist,

Communal Establishment "Ivan Franko Pryluky Humanitarian

Pedagogical Applied College" of Chernihiv Regional Council,

T. H. Shevchenko National University "Chernihiv colehium"

53, Hetmana Polubotka str., Chernihiv, 14013, Ukraine

**Lozova Nataliia Hryhorivna,**

Candidate of Philological Sciences,

Teacher of higher category, teacher-methodist

Communal Establishment "Ivan Franko Pryluky Humanitarian

Pedagogical Applied College" of Chernihiv Regional Council

170, Peremohy str., Pryluky, Chernihiv region, 17500, Ukraine